

HYBRIDE KUNSTEDUCATIE: KUNSTVAARDIGHEDEN

LEREN *DOOR* EN *OVER* KUNST & CULTUUR:

VOELEN, ERVAREN, INLEVINGSVERMOGEN

OBSERVEREN, GOED KIJKEN, LUISTEREN

KUNST BEGRIJPEN, KUNSTCONTEXTEN BEGRIJPEN

CREATIEF DENKEN EN DOEN

REFLECTEREN, GOED NADENKEN OVER JE PROCES

MET ANDEREN SAMENWERKEN

LEREN *OVER* EN *DOOR* KUNST & CULTUUR

AFFECTIEF: BETROKKENHEID; EMPATHISCH VERMOGEN; DOORZETTINGSVERMOGEN

SENSOMOTORISCH: VORMGEVINGVAARDIGHEDEN & KUNSTANALYSE VAARDIGHEDEN

COGNITIEF: KENNIS EN INZICHT IN KUNST & CONTEXT; DE KUNSTWERELD BEGRIJPEN

CREATIEF: EXPERIMENTEREN, ASSOCIEREN, COMBINEREN, INNOVEREN: TRANSFORMEREN

METACOGNITIEF: REFLECTIE; ZELFEVALUATIE VAN PROCES EN PRODUCT

SOCIAAL: COMMUNICEREN (IN DIALOOG) MET ANDEREN *DOOR* EN *OVER* KUNST

KUNSTVAARDIGHEDEN & KUNSTKENNIS

OVER WELKE KUNSTVAARDIGHEDEN WIL IK ZELF LEREN?

- affectieve vaardigheden, nl:
- cognitieve vaardigheden, nl:
- sensomotorische vaardigheden, nl:
- creatieve vaardigheden, nl:
- metacognitieve vaardigheden, nl:
- sociale vaardigheden, nl:

WELKE EXPERTISE OVER KUNSTVAARDIGHEDEN KAN IK INBRENGEN ?

- affectieve vaardigheden, nl:
- cognitieve vaardigheden, nl:
- sensomotorische vaardigheden, nl:
- creatieve vaardigheden, nl:
- metacognitieve vaardigheden, nl:
- sociale vaardigheden, nl:

Vink aan wat van toepassing is

WELKE KUNSTVAARDIGHEDEN LEERT DE LEERLING ONTWIKKELEN?

- affectieve vaardigheden, nl:
- cognitieve vaardigheden, nl:
- sensomotorische vaardigheden, nl:
- creatieve vaardigheden, nl:
- metacognitieve vaardigheden, nl:
- sociale vaardigheden, nl:

WAT (LEERSTOF):

- Onderwerp - inhoud?
- Thematisch?
- Kunstgeschiedenis (periode, stroming)?
- Culturele activiteit?
- Kunstdiscipline beeldend fotografie film
 - muziek dans drama literatuur/poëzie
- Invalshoek: religie esthetica economie vermaak
 - wetenschap intercultureel

ESSENTIELE VRAAG/ KERNVRAAG:

De essentiële vraag of kernvraag over dit onderwerp zou ik kunnen formuleren als:

WAAROM (LEERDOEL):

- A: De leerling kan (kunstvaardigheden):....
 B: De leerling kent (kunstkennis):...
 C: Dat is belangrijk om te leren voor leerlingen zodat zij:.....

A:

B:

C:

ZODAT (DE LEERLING IS COMPETENT ALS UIT GEDEMONSTREERD GEDRAG BLIJKT DAT:)

- AFFECTIEF:** interesse en motivatie van de leerling blijkt uit de demonstratie van:
- COGNITIEF:** kennis en inzicht van de leerling blijkt uit de demonstratie van:
- SENSOMOTORISCH:** kunstanalyse vaardigheden blijken uit de demonstratie van:
- CREATIEF:** creatieve vaardigheden van de leerling blijken uit de demonstratie van:
- METACOGNITIEF:** inzicht op het eigen leerproces blijkt uit de demonstratie van:
- SOCIAAL:** vaardigheden in communicatie en samenwerking blijken uit de demonstratie van:

Vink aan welke vaardigheid, en geef hier de kern van de aanvulling van een of twee van de bovenstaande zinnen:

HOE (noteer 3 of 4 centrale LEERACTIVITEITEN gericht op de kunstvaardigheden - in volgorde -)

1:

2:

3:

4:

WELKE WERKVORMEN KIEST U BIJ ELKE LEERACTIVITEIT?

1:

2:

3:

4:

WAAROM GAAT DE LEERLING DIT ZO DOEN?

NOTEER DE KERN

KORTE REFLECTIE DOOR UZELF ALS DOCENT:

Ik dacht altijd dat:

Maar nu heb ik ervaren dat:

KUNST, LEREN EN EMOTIES

Motivatie is een van de belangrijke (affectieve) aspecten van leerprocessen. De motivatie van leerlingen kan extern door docenten gestimuleerd worden door goed in te spelen op de interesses en vaardigheden van leerlingen. Leerlingen kunnen het leren over en door kunst als betekenisvoller ervaren, wanneer zij hun eigen interesses en leerwensen beter kennen en hun eigen essentiële vragen over de leerstof kunnen formuleren. Door zich te verplaatsen in het perspectief van de leerling, kunnen docenten beter inspelen op de specifieke leerwensen van leerlingen bij het leren over kunst. Via het leren waarnemen en begrijpen van emoties die uitgedrukt worden in kunst, leren leerlingen daarnaast nog andere belangrijke affectieve vaardigheden te ontwikkelen zoals empathie en compassie. Leerlingen die over betere affectieve vaardigheden beschikken zijn niet alleen meer gemotiveerd om zelf te leren maar zijn ook meer betrokken bij het leren van andere leerlingen en laten daarnaast nog betere leerresultaten zien. In de examens van de kunsttheorie staan de uitgedrukte emoties in de kunsten vaak centraal. Affectieve vaardigheden ofwel het leren waarnemen, gebruiken, begrijpen en beheersen van emoties staan daarom centraal tijdens deze training voor docenten in de kunsttheorie en CKV.

Emoties spelen een belangrijke rol in alle leerprocessen van alle vakken: door enthousiasme raak je gemotiveerd, door stress kun je niet veel opslaan in je werkgeheugen. Zelfs de meest droge feitenkennis wordt krachtiger wanneer deze verbonden wordt aan de emoties, schreven Damasio en Immordino-Yang (2007). Op basis van o.a. het onderzoek van Antonio Damasio weten we dat emoties op een heel directe manier ervaren kunnen worden, de emotionele empathie. Daarnaast bestaat de cognitieve empathie, daarbij worden emoties cognitief verwerkt tot bewust ervaren en begrepen gevoelens. Uit onderzoek (Durlak e.a., 2011) is gebleken dat leerlingen die de eigen emoties en motieven beter begrijpen, deze emoties beter kunnen beheersen en dat leerlingen die de emoties van anderen goed aanvoelen en zich goed in hen kunnen verplaatsen, ook nog betere prestaties leveren: empathie is dus niet alleen voor de emotionele ontwikkeling van het individu of de samenwerking met anderen van groot belang: het bevordert ook nog eens de leerresultaten. Kunst is bij uitstek een domein is waarin de emoties een belangrijke rol spelen en waarin empathisch vermogen door leerlingen ontwikkeld wordt.

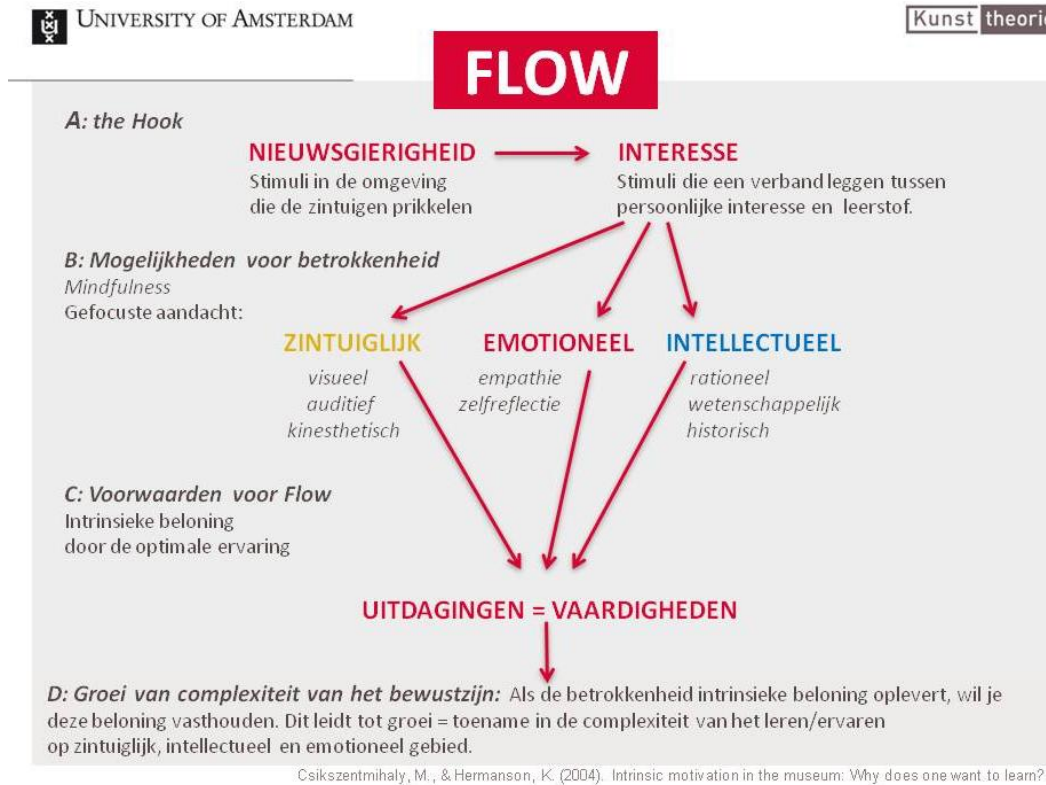
Via de kunstvakken (kijken en luisteren naar & zelf doen) leren leerlingen via 'embodied learning' (belichaamd leren - via zintuigen en fysieke ervaringen) over de menselijke conditie en zij leren hoe belangrijk emoties en gevoelens voor mensen zijn. Via gebaren, mimiek, klanken, stemming worden in beeldende kunst, theater, film, dans en muziek gevoelens uitgedrukt. Bij examens in de kunstvakken moeten leerlingen zich kunnen verplaatsen in het perspectief van een maker (regisseur, componist etc.) om dan vanuit dat perspectief de gemaakte keuzes te kunnen toelichten evenals de beoogde (emotionele) effecten op de beschouwer.

M.T.A. van de Kamp MA, MSc, Expertisecentrum Kunsttheorie/ILO-UvA, 2014.

Op de volgende pagina's leest u meer over deze onderwerpen:

**FLOW; NIEUWSGIERIGHEID; ESSENTIELE VRAGEN; AFFECTIEVE
VAARDIGHEDEN ONTWIKKELEN**

FLOW THEORIE VAN CSIKSZENTMIHALYI FLOW is volgens Csikszentmihalyi een optimale ervaring: *“De toestand waarin mensen dermate betrokken zijn bij een activiteit dat ze alles om hen heen vergeten. Deze ervaring is zo positief dat het de moeite waard is om deze te herhalen zonder de noodzaak van een externe beloning. [...] De optimale ervaring is iets wat wij doen gebeuren.”*

De kenmerken van FLOW zijn:

1. Een uitdagende bezigheid die vaardigheden vereist.
2. Concentratie: Afleidingen worden uit het bewustzijn geweerd.
3. De bezigheid heeft een duidelijk doel.
4. De bezigheid verschaft onmiddellijke feedback.
5. Handelen met een intense maar moeiteloze betrokkenheid.
6. Wanneer men van een bezigheid geniet: gevoel van alles onder controle te hebben.
7. Verlies van het bewustzijn van het zelf.
8. Transformatie van de tijd/ tijdsbesef (de tijd lijkt om te vliegen).
9. De optimale ervaring is zo aangenaam dat het een doel op zichzelf wordt.

FLOW kun je bevorderen als docent door:

- **Duidelijkheid** – doelen en feedback zijn eenduidig & onmiddellijk.
- **Centrerung** – belangstelling voor wat leerlingen *nu* doen.
- **Keuze** – leerlingen hebben het gevoel dat zij kunnen kiezen (zolang zij de consequenties maar aanvaarden).
- **Vertrouwen** – het gevoel van vertrouwen zodat de leerling zich ‘niet-zelfbewust’ aan interesses kan wijden.
- **Uitdaging** – de inspanning van de docent om leerlingen steeds complexere mogelijkheden tot handelen te bieden.

NIEUWSGIERIGHEID BEVORDEREN VAN LEERLINGEN DOOR EXPLORATIE EN ABSORPTIE

Nieuwsgierigheid is volgens Csikszentmihalyi een intens plezierige ervaring en een drijfveer om tot nieuwe inzichten of kennis te komen (1990). Nieuwsgierigheid maakt dat je je eigen persoonlijke en betekenisvolle interessegebieden en verlangens kunt volgen, daarom wordt nieuwsgierigheid als een vorm van intrinsieke motivatie beschouwd (Deci, 1975).

Nieuwsgierigheid kun je beschrijven als een vermogen om geïnformeerd te (willen) worden, een vermogen om te onderzoeken of kennis op te zoeken; een verlangen om de geest te belonen met nieuwe informatie, objecten of interesses; het vermogen om over een open en onderzoekende houding te kunnen beschikken. Nieuwsgierigheid wordt volgens Kashdan, Rose en Fincham (2004) als een van de positieve affectieve vaardigheden van leerprocessen beschouwd. Nieuwsgierigheid is een positieve emotie die een rol speelt in het motivatiesysteem en hangt samen met de herkenning van, het streven naar en het kunnen reguleren van nieuwe en uitdagende vragen of mogelijkheden.

Nieuwsgierigheid is dus een belangrijke motivatie component waardoor nieuwe en uitdagende aanknopingspunten (intrinsiek of extern) verbonden kunnen worden met mogelijkheden tot leren en groei. Om nieuwsgierig te zijn moet je echter wel om kunnen gaan met onzekerheid en onduidelijkheid, met nieuwe informatie, met complexiteit en conflict (tegenstrijdige informatie). De wil om iets nieuws te leren en ervaren door te verkennen moet dus groter zijn dan je angst voor je eigen onzekerheid; je interesse in nieuwe dingen moet zo sterk zijn dat je je zekerheden opzij durft te zetten om te willen exploreren.

Volgens theoretici als Berlyne zijn er twee soorten exploratieve tendensen waarmee je op deze eigenschappen om kunt gaan

a) Brede interesse (exploratie): actief op zoek willen gaan naar een breed scala aan verschillende soorten nieuwe informatie of nieuwe prikkels

b) Verdiepende interesse (absorptie): actief op zoek willen gaan naar een specifiek interessegebied waarin je je kunt verdiepen

Nu blijken deze twee soorten nieuwsgierigheid elkaar juist te versterken: door een brede interesse sta je open voor nieuwe dingen en nieuwe mogelijkheden en verdiepende interesse ontstaat door stimuli - waarin onzekerheid en complexiteit inherent is maar die aansluiten bij je persoonlijke interesses - waardoor je juist plezier krijgt in het onderzoeken van het (complexe) gegeven. Verdiepend inzicht ontwikkelen in een interessegebied, vermindert vervolgens weer het gevoel van onzekerheid en spanning dat soms samenhang met nieuwe activiteiten. Dit proces is positief en stimulerend.

NIEUWSGIERIGHEID KUN JE BEVORDEREN DOOR:

- A: LEERLINGEN OM TE LEREN GAAN MET ONZEKERHEID EN ONDUIDELIJKHEID
- B: EXPLORATIEF GEDRAG DOOR LEERLINGEN TE STIMULEREN

INTERESSE EN NIEUWSGIERIGHEID KUN JE BEVORDEREN DOOR:

A: BREDE INTERESSE LEREN ONTWIKKELEN DOOR OM TE LEREN GAAN MET ONZEKERHEID EN ONDUIDELIJKHEID

B: VERDIEPENDE INTERESSE MOGELIJK TE MAKEN EN EXPLORATIEF GEDRAG TE STIMULEREN

Als docent kun je leerlingen onder andere nieuwsgierig maken door:

A: BREDE INTERESSE TE LEREN ONTWIKKELEN (EXPLORATIE):

Het vermogen leren ontwikkelen om de aandacht te richten op nieuwe en uitdagende zaken te richten. Kennis of gedrag leren ontwikkelen dat in zichzelf al een positieve beloning kan vormen.

1. **Vragen te stellen of opdrachten aan te reiken waarmee je hun verwachtingspatroon probeert te doorbreken**, dus door juist iets te doen of vragen dat zij niet verwacht hadden (Bijvoorbeeld opdrachten, locaties, voorbeelden etc. vragen of geven die ongewoon, niet voor de hand liggend, onverwacht, vreemd zijn). Hierdoor moeten leerlingen om leren gaan met onduidelijkheid en dat zet aan tot exploratief gedrag (experimenteren, onderzoeken) dat kenmerkend is voor nieuwsgierigheid.
2. **Vragen te stellen of opdrachten aan te reiken waardoor leerlingen gaan twijfelen aan hun aannames of veronderstellingen**, dus door hen iets voor te leggen dat zij niet helemaal zeker weten, bijvoorbeeld door hen ogenschijnlijk tegenstrijdige informatie aan te leveren, waarbij zij hun intuïtie in moeten zetten of waarbij zij weten dat ze nog niet voldoende kennis hebben, dat kan hen juist om leren gaan om met onzekerheid om te gaan en zet hen aan tot exploratief gedrag.
3. Leerlingen **iets aanreiken waarover zij zich kunnen verbazen**: dat kan iets heel nieuws of verrassends zijn, het kan iets zijn dat zij nooit zomaar hadden kunnen weten of raden of een vraagstuk waar zij meteen in geïnteresseerd zouden kunnen zijn.

B: VERDIEPENDE INTERESSE MOGELIJK TE MAKEN (ABSORPTIE):

Flow-achtige betrokkenheid bij stimuli en activiteiten die op zichzelf al belonend zijn en het aanpassen van bestaande kennis aan nieuwe kennis, vaardigheden en inzichten en het integreren van nieuwe kennis, vaardigheden en inzichten.

4. **Open vragen** aan te reiken, vragen dus waarop geen eenduidig antwoord mogelijk is
5. **Vragen te stellen** die bij leerlingen weer nieuwe vragen op kunnen roepen.
6. **Leerlingen stimuleren** tot verkennend gedrag gebaseerd op eigen specifieke interesses. Door vragen te stellen over die persoonlijke interesses en hen vervolgens weer nieuwe vragen daarover te (laten) stellen, kun je hen stimuleren tot de ontwikkeling van **verdiepende interesse**.

Samenvatting door M.T. van de Kamp, n.a.v. het wetenschappelijke artikel van:

- **Kashdan, T. B., Rose, P. & Fincham, F. D.** (2004). Facilitating positive subjective experiences and personal growth opportunities. *Journal of Personality Assessment*, 82. 291-305.

<http://psychfaculty.gmu.edu/kashdan/publications/JPACEI.pdf>

Meer info:

Simons, R.J. (2013). Nieuwsgierigheid. Daniel E. Berlyne. <http://nfm.d.dev.wpking.nl/wp-content/uploads/2013/03/Hoofdstuk-uit-de-canon.pdf>

ESSENTIELE VRAGEN: WAT MAAKT EEN VRAAG PRECIJS ESSENTIEEL?

Essentiële vragen	Niet essentiële vragen
Hoe kan kunst enerzijds vorm geven aan cultuur en er anderzijds op reflecteren?	Welke typerende symbolen werden gebruikt in zowel de kunst van de Inca's als de Maya's?
Wat doen effectieve probleemoplossers als zij vastlopen?	Welke stappen heb je gezet om bij jouw antwoord uit te komen?
Hoe sterk is het wetenschappelijk bewijs?	Wat is een variabele in wetenschappelijk onderzoek?
Is er ooit een 'gerechtvaardigde' oorlog?	Wat was de aanleiding voor WO 1?
Wie is een echte vriend?	Wie is de beste vriend van Maggie in het verhaal?
Hoe beïnvloedt <i>waar</i> je leeft <i>hoe</i> je leeft?	Wat zijn kenmerken van het vieren van kerstmis in de Engelse en Amerikaanse cultuur?
Hoe kan beweging emotie uitdrukken?	Welke gebaren heeft deze choreograaf gebruikt om blijdschap uit te drukken?

Wat is nu de aard van essentiële vragen als je naar bovenstaande voorbeelden kijkt?

McTighe, J., & Wiggins, G. (2013).

ESSENTIELE VRAGEN OVER KUNST

- Wat kan kunst/een kunstwerk ons vertellen over een bepaalde cultuur of over de (huidige) maatschappij?
- Wat beïnvloedt kunstzinnige vormgeving/expressie zoal?
- Wat beïnvloedt artistieke creatieve processen zoal?
- Tot op welke hoogte hebben kunstenaars een verantwoordelijkheid naar hun publiek?
- Heeft het publiek ook een verantwoordelijkheid naar kunstenaars? Waarom wel/niet?
- Wat is het verschil tussen een weloverwogen en ondoordachte vorm van kritiek/betrokkenheid/engagement?

ESSENTIELE VRAGEN ZIJN BELANGRIJK, TIJDLOOS, NOODZAKELIJK EN PRIKKELEND

Essentiële vragen zijn provocatief en generatief, dat wil zeggen dat ze aanzetten tot verder nadenken, tot reflectie en dat ze meer vragen oproepen, waaronder goed doordachte vragen. Het zijn niet simpelweg antwoorden of het enig juiste antwoord. Ze leiden tot het doorgronden, het doorvorsen van grotere gehelen of grotere kwesties. De vragen zijn ook prikkelend en uitdagend en leiden zo tot meer betrokkenheid: Drinken wij hetzelfde water als onze voorouders?

ZEVEN KARAKTERISTIEKEN VAN ESSENTIELE VRAGEN:

1. Zijn open van karakter dus niet gesloten: er is niet één juist antwoord
2. Zetten aan tot denken; zijn intellectueel uitdagend, leiden vaak tot discussie of debat
3. Vergen hogere orde denken: analyseren, afleiden, evalueren, voorspellen. Je kunt het antwoord niet vinden door alleen kennis te reproduceren
4. Verwijzen naar belangrijke, overkoepelende ideeën of kwesties binnen (en soms ook buiten) een discipline.
5. Roepen aanvullende vragen op en zetten aan tot verder onderzoek
6. Verlangend ondersteuning en onderbouwing, het is niet alleen maar een antwoord
7. Zijn terugkerende vragen: ze kunnen steeds opnieuw op een zinvolle manier aan de orde gesteld worden (in verschillende contexten).

McTighe, J., & Wiggins, G. (2013).

ESSENTIELE VRAGEN VERBINDEN DE DRIE SELECTIECRITERIA VOOR DE INHOUD:

- **Het elementaire:** de grondslagen en basisprincipes, basiskennis/basisvaardigheden.
- **Het fundamentele:** kernervaringen en kerninzichten m.b.t. de waarneming van de wereld
- **Het exemplarische:** het specifieke voorbeeld dat een verband kan leggen met een grotere structuur of bredere context.

Klafki, W. (1985)

VAKDIDACTISCHE UITGANGSPUNTEN:

- Hoe kan ik het onderwerp zo **toegankelijk** maken dat een leerling er zelf vragen over kan stellen?
- Hoe kan ik het onderwerp op een zodanige manier **betekenisvol** maken dat een leerling er vragen over heeft?
- Hoe kan ik het onderwerp **opnieuw in een vraag formuleren**, het onderwerp dat ooit het antwoord vormde op een vraag.

Roth, H. (1964)

HEDEENDAAGSE KUNST EN ESSENTIELE VRAGEN:

- Wat **betekent** het om **nu te leven**?
- Hoe zouden we **nu kunnen** leven?
- Hoe zouden we **beter** kunnen leven?

Smith. (2011). Contemporary art.

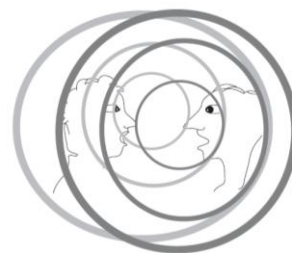
ASPECTEN VAN VERDIEPEND INZICHT EN INLEIDENDE VRAGEN	HANDELINGSWOORDEN	VOORBEELDEN VAN EQ
ASPECT: PERSPECTIEF		
Wat zijn verschillende standpunten over...? Hoe zou dit eruit zien vanuit het standpunt van....? Hoe is te vergelijken/ verschillend van.....?	<ul style="list-style-type: none"> • Analyseren • Beargumenteren • Vergelijken • Verschillen benoemen • Bekritisieren • Evalueren • Afleiden 	<i>Wat is het verhaal achter het werk 'Abschlag' van Thomas Hirschhorn</i>
ASPECT: EMPATHIE		
Wat zou het zijn om in de schoenen van te staan? Hoe zou je je voelen als jijwas? Hoe zouzich voelen over....? Wat zouons willen laten voelen/zien?	<ul style="list-style-type: none"> • Zoals...zijn • Open staan voor • Ervan overtuigd zijn dat • In overweging nemen dat • Je voorstellen dat • Relateren aan • Rollenspel (inleven) • Doen alsof je... 	<i>Wat kunnen de motieven van voorstanders/ Strijders voor... zijn?</i>
ASPECT: ZELFKENNIS		
Wat weet ik nu echt over? Hoe weet ik dat? Wat zijn de grenzen van mijn kennis over...? Waar zitten mijn blinde vlekken? Wat zijn mijn sterke en mijn minder sterke kanten in.....? Hoe worden mijn opvattingen over gevormd door mijn (ervaringen, gewoonten, vooroordelen, cultuur etc.)?	<ul style="list-style-type: none"> • Bewust zijn van... • Realiseren dat • Herkennen • Erkennen • Reflecteren • Zelf evalueren 	<i>Op welke manieren word ik emotioneel beïnvloed door het nieuws over...?</i>

SYNERGIE: HET GEHEEL IS MEER DAN DE SOM VAN DE DELEN

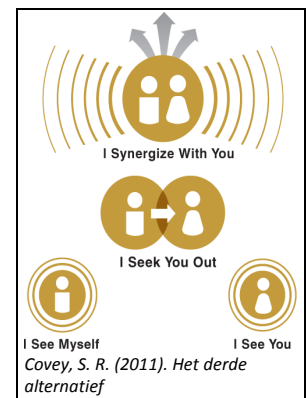
Ben je bereid een betere oplossing te vinden dan ieder van ons afzonderlijk kan vinden?

1. Toon bereidwilligheid om een derde alternatief te vinden.
2. Definieer hoe succes eruit ziet volgens iedereen.
3. Experimenteer met oplossingen totdat je uitkomt bij:
4. Synergie.

Covey, S. R. (2011). Het derde alternatief

Identification with the space of dialogue
Wegerif, R. (2010). Mind Expanding.

DIALOGISCH LEREN

<p>Spelregels bij dialogisch leren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Alle relevante informatie wordt gedeeld • De groep zoekt naar overeenstemming • De groep neemt verantwoordelijkheid voor beslissingen • Onderbouwing wordt verwacht • Uitdagingen zijn acceptabel • Alternatieven worden besproken voordat een besluit wordt genomen • Iedereen in de groep wordt aangemoedigd om te praten door de anderen. 	<p>Spreek-regels:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Iedereen zou een kans moeten krijgen te praten • Naar iedereen zou aandachtig geluisterd moeten worden • Aan iedereen zouden deze vragen gesteld moeten worden: <ul style="list-style-type: none"> • Wat denk je? • Wat maakt dat je dat denkt/zegt? • Kijk en luister naar de persoon waar je tegen spreekt • Na een discussie zou de groep overeenstemming moeten bereiken over een idee waar de groep zich in kan vinden
---	---

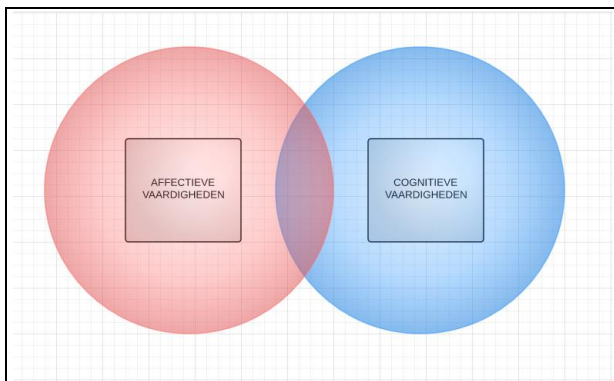
VOELEN - ERVAREN - INLEVINGSVERMOGEN

AFFECTIEF: BETROKKENHEID; EMPATHISCH VERMOGEN; DOORZETTINGSVERMOGEN

AFFECTIEVE ASPECTEN VAN KUNST

- **Expressie van emoties, concepten, fantasie, communicatie via kunstwerken**
- **Verbeelding vanuit creativiteit: verbeeldingsvermogen**
- **Gedeelde en belichaamde ervaringen vanuit empathie, inlevingsvermogen**

Leeractiviteiten: (van eenvoudiger naar meer complex) aandachtig kijken; aandachtig luisteren; instemmen; meedenken; jezelf verantwoordelijk maken; emoties van anderen begrijpen; in dialoog gaan; gevoel uitdrukken; doorvragen; interesse tonen; je mening kunnen herzien; van perspectief wisselen; jezelf inleven in de ander; zorgzaam zijn; betrokken zijn; compassie tonen; wederzijdse afhankelijkheid begrijpen; bereid zijn het eigen oordeel te herzien; rechtvaardigen; persoonlijke visie of filosofie uitdrukken; rekening kunnen houden met andere waarden; jezelf motiveren; doorzetten. (A = affectief)

“Het zien van andermans emoties wekt onze eigen emoties op en van daaruit bouwen we een dieper begrip voor de situatie van de ander op.”

De Waal, F. (2009). Een tijd voor empathie.

EMOTIES LEREN

- WAARNEMEN
- GEBRUIKEN
- BEGRIJPEN
- BEHEERSEN

EMPATHIE: VAN EMOTIES NAAR BEGRIP

1. Eerst komt de **lichamelijke betrokkenheid (emotie)** dan volgt het begrip (gevoelens).
2. Door de **waarneming van de reactie van anderen**, ontstaat een intensivering van de eigen ervaring.
3. Empathie vereist **eerst emotionele betrokkenheid** dan pas ontstaat een **dieper begrip voor de situatie van de ander**.
4. **Verbeelding maakt gevoelens inzichtelijk en kan de eigen ervaring intensiveren.**

De Waal, F. (2009). Een tijd voor empathie.

HET PROCES NAAR MEER BETROKKENHEID:

1. **ONTVANGEN** affectieve stimuli onderscheiden
2. **BEANTWOORDEN** het onderzoeken ervan; **emotionele betekenis en waarde**
3. **WAARDEREN** de waarden internaliseren en situaties waarin **meer dan één waarde belangrijk is**.
4. **ORGANISEREN** de noodzaak van het **organiseren van waarden in een systeem**.
5. **WAARDESISTEEM** proces van internalisering en organisatie bereikt een punt waarop het individu **zeer consistent reageert op waardegeladen situaties** en deze hanteert daarbij **samenhangende waarden, een waardesysteem, een structuur, een wereldbeeld**.

Krathwohl & Masia (1964) Affectieve taxonomie; Decety & Ickes (2011); Durlak, Weissberg, Dimnicki, Taylor & Schellinger (2011); Salovey & Grewal (2005).

KUNST EN DE HEDENDAAGSE KUNSTWERELD BEGRIJPEN

COGNITIEF: KENNIS EN INZICHT IN KUNST & CONTEXT; DE KUNSTWERELD BEGRIJPEN

Leeractiviteiten: (van eenvoudiger naar meer complex) onthouden, (kennis, kunst en/of de kunstwereld) begrijpen, kennis toepassen, analyseren, kunsthistorisch redeneren, kunsthistorisch analyseren, conceptualiseren, contextualiseren, interpreteren, differentiëren, evalueren, bekritisieren, onderzoeken, genereren, probleem oplossen, ontwerpen, reflecteren op de kunstwereld. (K = kennis)

Leeractiviteiten zijn handelingen die een leerling verricht om de doelstellingen van een les of gedeelte van de leerstof te realiseren. De beschreven leeractiviteiten zouden de leerlingen moeten helpen bij het realiseren van de doelstellingen. We gebruiken daarom voor leeractiviteiten doorgaans handelingswerkwoorden. Een werkvorm is de vormgeving van een bepaalde leeractiviteit. De werkvorm kan bijvoorbeeld docentgestuurd of leerlinggericht zijn of een combinatie van beide, kan een individueel of een samenwerkend karakter hebben.

BEGIN MET HET BEPALEN VAN EEN DOEL, BEDENK EEN ESSENTIELE VRAAG, KIES DAN DE CENTRALE LEERACTIVITEIT, VERVOLGENS EEN PASSENDE EN EFFECTIEVE WERKVORM, EVALUEER, REFLECTEER SAMEN MET LEERLINGEN OP HET LEERRESULTAAT EN PROCES.

AFFECTIEF: BETROKKENHEID; EMPATHISCH VERMOGEN; DOORZETTINGSVERMOGEN

Leeractiviteiten: (*van eenvoudiger naar meer complex*) aandachtig kijken; aandachtig luisteren; instemmen; meedenken; jezelf verantwoorden; emoties van anderen begrijpen; in dialoog gaan; gevoel uitdrukken; doorvragen; interesse tonen; je mening kunnen herzien; van perspectief wisselen; jezelf inleven in de ander; zorgzaam zijn; betrokken zijn; compassie tonen; wederzijdse afhankelijkheid begrijpen; bereid zijn het eigen oordeel te herzien; rechtvaardigen; persoonlijke visie of filosofie uitdrukken; rekening kunnen houden met andere waarden; jezelf motiveren; doorzetten. (**A** = affectief)

Werkvormen: (*deze kunnen aangepast worden aan de leerling, het niveau van de leeractiviteiten, de leerstof*)

- A1) Woordvoerder:** het verhaal of mening van de ander nauwkeurig samenvatten voor anderen;
- A2) Just like me:** jezelf inleven in de situatie van een ander en naar overeenkomsten zoeken met jezelf; dialogische gespreksvormen;
- A3) Gekleurde werkelijkheid?:** specifieke emoties of motieven beschrijven in specifieke kunstvormen of het verloop van emoties beschrijven (in tijdgebonden kunstvormen);
- A4) In tweestrijd:** afwegen en beschrijven van emotie versus ratio of individu versus sociale context (vervolg: steeds verder nuanceren - complexe emoties beschrijven);
- A5) Top-journalist:** inlevende-maar-kritische-diepteinterview-vragenreeks bedenken;
- A6) Identificeren:** jezelf inleven in de geestestoestand van een kunstenaar op basis van een kunstwerk;
- A7) Change your mind:** vanuit het standpunt van een ander discussiëren;
- A8) Blikwisseling:** vanuit het standpunt van een specifieke kunstenaar keuzes kunnen benoemen gericht op expressie, effect en betekenis;
- A9) Waarde&wisselkoers:** waarde(n) benoemen en ter discussie stellen; andere leerling denkt mee en vult aan;
- A10) Diamant-rangordenen & emotionele retorica:** vanuit inleven en emotionele argumenten prioriteiten stellen - het belangrijkste argument bovenaan; het minst belangrijke onderaan; in het midden de twijfelgevallen - daarover uitwisselen en op basis van emotionele overtuigingskracht volgorde samen aanpassen - daarna reflecteren op het proces en de samenwerking;
- A11) Ooit** - het opnieuw beleven of inleven in een bepaalde mentale toestand van jezelf.

SENSOMOTORISCH: VORMGEVINGVAARDIGHEDEN & KUNSTANALYSE VAARDIGHEDEN

Leeractiviteiten: (*van eenvoudiger naar meer complex*) aandachtig kijken; aandachtig luisteren; waarneming nauwkeurig beschrijven; nauwkeurig nabootsen; toepassen met aandacht voor specifieke kunstzinnige vormgeving; onderscheiden (verschillen kunnen waarnemen en beschrijven tussen gangbare en uitdagende aanspreking van de waarneming); attribueren; verbeelden; vormgeven; kunst analyseren; ontwerpen; produceren; experimenteren met vormgeving; persoonlijke stijl in vormgeving ontwikkelen. (**Z**=zintuigen)

Werkvormen: (*deze kunnen aangepast worden aan de leerling, het niveau van de leeractiviteiten, de leerstof*)

- Z1) Tussen-kunst-en-kitsch:** genuanceerd kunnen onderscheiden, toeschrijven op basis kunst analyseren;
- Z2) Beschrijf voor een blinde persoon** (voor beeldende kunst en voor dans); *Beschrijf voor een slechthorende persoon* (voor muziek) - oefeningen gericht op leren hanteren van kunstvocabulaire;
- Z3) Welk beeld weg/welk muziekstuk weg etc. (= The odd-one-out):** beschrijven, beargumenteren, kritisch selecteren en evalueren met aandacht voor vormgeving;
- Z4) Diamant-rangordenen:** rangorden op basis van kenmerken van de kunstzinnige vormgeving of stijl, de hoogste plek is wat het meest kenmerkend is en de laagste plek het minst kenmerkend, daartussen de twijfelgevallen - op basis van argumenten gericht op de vormgeving uitwisselen en samen aanpassen totdat iedereen het eens is - daarna reflecteren op leerproces;
- Z5) Target:** bijv. 'Wat maakt een goed modernistisch kunstwerk', criteria laten benoemen in duo's, in drie cirkels (schietschijfvorm) 1, 2 en 3 (middencirkel) zetten en de kunstwerken op basis van vormgevingsaspecten toewijzen aan de cirkels. De kunstwerken die aan drie criteria voldoen komen in het midden en zijn het meest specifiek voor de stroming.
- Z6) Observerend leren:** hardop denkend beschrijven wat je ziet en denkt & samen reflecteren hierover.

BEGIN MET HET BEPALEN VAN EEN DOEL, BEDENK EEN ESSENTIELE VRAAG, KIES DAN DE CENTRALE LEERACTIVITEIT, VERVOLGENS EEN PASSENDE EN EFFECTIEVE WERKVORM, EVALUEER, REFLECTEER SAMEN MET LEERLINGEN OP HET LEERRESULTAAT EN PROCES.

COGNITIEF: KENNIS EN INZICHT IN KUNST & CONTEXT; DE KUNSTWERELD BEGRIJPEN

Leeractiviteiten: (*van eenvoudiger naar meer complex*) onthouden, (kennis, kunst en/of de kunstwereld) begrijpen, kennis toepassen, analyseren, kunsthistorisch redeneren, kunsthistorisch analyseren, conceptualiseren, contextualiseren, interpreteren, differentiëren, evalueren, bekritisieren, onderzoeken, genereren, probleem oplossen, ontwerpen, reflecteren op de kunstwereld. (**K** = kennis)

Werkvormen: (*deze kunnen aangepast worden aan de leerling, het niveau van de leeractiviteiten, de leerstof*).

- K1) Artdealen:** genuanceerd kunnen onderscheiden, toeschrijven op basis van kunsthistorische argumenten;
- K2) Jureren:** op basis van inhoudelijke en kunsthistorische argumenten rangordenen en evalueren;
- K3) Recenseren:** kunst beschrijven, analyseren, interpreteren, contextualiseren en evalueren;
- K4) Diamant-rangordenen:** rangorden op basis van kenmerken van de stroming of stijl, de hoogste plek is wat het meest kenmerkend is en de laagste plek het minst kenmerkend, daartussen de twijfelgevallen - op basis van argumenten gericht op de vormgeving uitwisselen en samen aanpassen totdat iedereen het eens is - daarna reflecteren op leerproces.
- K5) Concept-mapping:** kunsthistorische of inhoudelijke begrippen aan elkaar relateren (evt. rangordenen), waarbij de relaties ook benoemd worden.
- K6) Research-cards:** keuzemenu voor leerlingen, zij kunnen op basis van hun eigen interesse kiezen voor verschillende (soorten) onderzoeksvragen (verdieping) over verschillende onderwerpen, thema's of invalshoeken.

CREATIEF: EXPERIMENTEREN, ASSOCIEREN, COMBINEREN, INNOVEREN: TRANSFORMEREN

Leeractiviteiten: (*van eenvoudiger naar meer complex*) vrij associëren, genereren, verzinnen, voorstellen, verbeelden, experimenteren (trial & error), exploreren, combineren, deconstrueren, vernieuwen/innoveren, voorspellen, transformeren. (**C** = creativiteit)

Werkvormen: (*deze kunnen aangepast worden aan de leerling, het niveau van de leeractiviteiten, de leerstof*).

- C1) Brainstormen:** mindmap schrijven in woorden; mindmap tekenen;
- C2) Vragen genereren:** veel verschillende soorten vragen bedenken;
- C3) Visuele denkstrategieën - Stel je voor:** Hoe zou het eruit zien als...; hoe zou het klinken als...etc.;
- C4) Visuele denkstrategieën - Consequenties:** als...dan...; *Wat als:* wat zou er gebeuren als je..... (avontuurlijk denken, fantasievol denken en kijken);
- C5) Open vragen stellen** zoals: Wat is er aan de hand in dit kunstwerk? Wat zie je of hoor je waardoor je dat denkt? Wat kunnen we nog meer bedenken over dit kunstwerk? (Visual Thinking Strategies);
- C6) Visible Thinking Routines** werkvormen zijn gericht op creatief leren denken; denken met verbeeldingsvermogen: *zien-denken-verwonderen?*;
- C7) Visible Thinking Routines** werkvormen zijn gericht op creatief leren denken; denken met verbeeldingsvermogen: *begin-midden-of-eind?*;
- C8) Tentoonstelling ontwerpen/ voorstelling ontwerpen:** door leerlingen - al dan niet met richtlijnen of beperkingen - een concept voor eigen tentoonstelling of voorstelling te laten ontwerpen, stimuleer je het creatieve denken bij de kunsttheorie.

BEGIN MET HET BEPALEN VAN EEN DOEL, BEDENK EEN ESSENTIELE VRAAG, KIES DAN DE CENTRALE LEERACTIVITEIT, VERVOLGENS EEN PASSENDE EN EFFECTIEVE WERKVORM, EVALUEER, REFLECTEER SAMEN MET LEERLINGEN OP HET LEERRESULTAAT EN PROCES.

METACOGNITIEF: REFLECTIE; ZELFEVALUATIE VAN PROCES EN PRODUCT

Leeractiviteiten: (van eenvoudiger naar meer complex) reflecteren, zelfevaluatie (proces en product), zelfbewustzijn, taakbewustzijn, strategisch bewustzijn, zelfverantwoordelijkheid, zelfreguleren.
(M = metacognitief)

Werkvormen: (deze kunnen aangepast worden aan de leerling, het niveau van de leeractiviteiten, de leerstof).

M1) (David Perkins in *The Intelligent Eye, Learning to Think by Looking at Art*): Aandachtig en reflectief kijken.

M2) Perkins heeft ook een hele simpele maar effectieve *reflectievraag* bedacht die je aan het eind van een ervaring/les kunt stellen: (de leerling maakt de zinnen zelf af) *Ik dacht altijd dat..... maar nu begrijp ik dat.....(of maar nu heb ik ervaren dat.....)*. Deze vraag dient een tweeledig doel: de leerling denkt erover na en vat zo de ervaring in eigen woorden samen, waardoor hij/zij zich ervan bewust wordt wat de waarde van deze ervaring/les was. Maar dit is eveneens een mogelijkheid voor de docent om te checken of de leerdoelen bereikt zijn. Reflectieve vragen zijn: Wat vond je het meest belangrijk om geleerd/ervaren te hebben? Wat zou hierover nog meer willen zien of weten? Wat heeft nu de meeste vragen bij je opgeroepen? Welke ervaringen of inzichten waren het meest verrassend? Welk kunstwerk sprak je het meeste aan en welk kunstwerk sprak je het minste aan? Waarom? Wat heb je over kunst ervaren of opgemerkt dat je nog niet wist?

M3) *reflectieve (bespiegelende of evaluatieve) vragen* over kunst

M4) *reflectieve vragen over het leerproces van de leerling*: Wat vind je dat goed gegaan is en wat vind je dat minder goed gegaan is? Hoe zou je jezelf nog meer kunnen motiveren voor dit soort opdrachten?

SOCIAAL: COMMUNICEREN (IN DIALOOG) MET ANDEREN DOOR EN OVER KUNST

Leeractiviteiten: (van eenvoudiger naar meer complex) communiceren; presenteren; helpen; inleven; respecteren; inspireren; zelfinzicht tonen; inzicht in de motieven van anderen tonen; feedback geven en ontvangen; evalueren; verantwoordelijk zijn; betrokken zijn; synergie opzoeken; co-creëren; systeem-bewustzijn (familie, maatschappelijke organisaties, media, culturen etc.). (S = sociaal)

Werkvormen: (deze kunnen aangepast worden aan de leerling, het niveau van de leeractiviteiten, de leerstof).

S1) *Check-in-duo's*: twee leerlingen wisselen met elkaar uit wat zij bedacht of gemaakt hebben als antwoord op een vraag of opdracht, zij checken dus samen of het goed is.

S2) *Denken-delen-uitwisselen*: eerst denkt iedere leerling individueel na over het antwoord op een vraag; daarna wisselen zij uit in duo's en samen brengen zij hun antwoord in bij de groep.

S3) *Team-interview*: om de beurt interviewt de groep 1 van de leden;

S4) *Dialogisch leren*: leerlingen vullen elkaar aan door goed naar elkaars inbreng te luisteren en denken met elkaar mee - gericht op consensus bereiken.

S5) *Expert-methode*: leerlingen werken in groepen aan onderzoeksvragen of opdrachten. Vervolgens wisselen zij als experts hun kennis uit aan anderen. Die anderen informeren hen weer als expert over andere onderdelen. Bij alle samenwerkende werkvormen is het belangrijk dat leerlingen individueel aanspreekbaar zijn; er een meerwaarde ontstaat door samen te werken en zij dus samen succes ervaren (synergie).

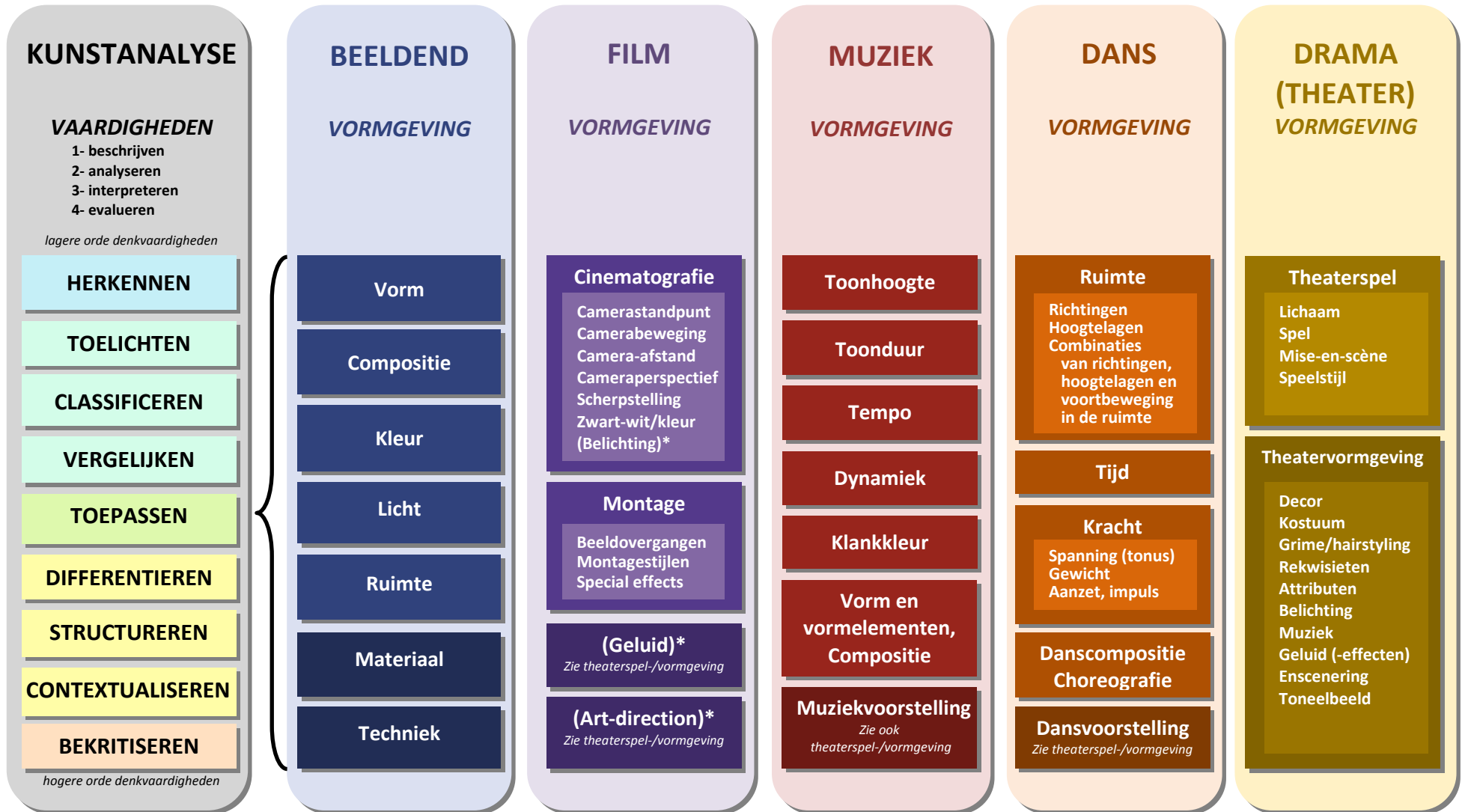
Tenslotte: Creatieve en effectieve docenten proberen zelf nieuwe werkvormen te bedenken, maar concentreren zich daarbij wel steeds op de grotere leerdoelen. Als een werkvorm leuk is maar niet effectief (tijdrovend) of betekenisvol, voelen leerlingen dat haarfijn aan. Leerlingen kunnen overigens ook zelf werkvormen, opdrachten of toetsvormen bedenken en uitwisselen als werkvorm. De lijst van aangegeven leeractiviteiten is zeker niet volledig en kan nog aangevuld worden. De voorbeelden van werkvormen kunnen eveneens aangevuld worden of gecombineerd worden. Bekijk ook de suggesties voor docenten van het Universeel design voor Leren. Op de USB stick ziet u werkvormen zoals observerend leren en differentiëren. Succes met het bedenken van afwisselende, motiverende en effectieve werkvormen!

KUNSTANALYSE: DENKVAARDIGHEDEN/BEGRIPPEN VORMGEVING

I: **VOORSTELLING (WAT?)**: waar gaat het over/inhoud/verhaal/thema/boodschap of concept

II: **VORMGEVING (HOE?)**: Hoe wordt de voorstelling vormgegeven door middel van beeldende vormgeving/film/muziek/dans en theater

III: **VORMGEVING (WAARMEE?)**: materialen/technieken: Beeldend = beeldende materialen technieken; Drama/Dans/Muziek/Film -voorstelling = theaterspel/theatervormgeving

HYBRIDE KUNSTEDUCATIE

Kunst is een discipline of domein. Het bevat een kenmerkende eigen wijze van ervaren, denken (discours) en creëren: via beelden, dans, muziek of theater (en literatuur en poëzie bij CKV). Kennisverwerving in de kunst is fundamenteel anders dan bijvoorbeeld kennisverwerving in het logisch-mathematische of linguïstische domein: Leren door en over kunst is een **affectief, sensomotorisch, creatief, cognitief, metacognitief** en **sociaal** leerproces van *embodied, imaginative cognition en creativiteit*. Creëren bij de kunstvakken is gericht op transformatie (Bullot & Reber, 2013; Efland, 2004; Gardner, 2006; Goodman, 1976; Immordino-Yang & Damasio, 2007; Immordino-Yang, 2011; Leder, Belke, Oeberst & Augustin, 2004; Plucker, Beghetto & Dow, 2004). De doorlopende leerlijn hybride kunsteducatie bestaat uit:

A: DE KUNSTVAARDIGHEDEN LEERLIJN. Deze is gericht op het steeds verder ontwikkelen van het geheel van de 21ste-eeuwse kunstvaardigheden: **AFFECTIEVE, SENSOMOTORISCHE, CREATIEVE, COGNITIEVE, METACOGNITIEVE** en **SOCIALE VAARDIGHEDEN**.

B: DE CONCEPTUELE - KUNSTKENNIS -LEERLIJN. Deze is gericht op het leren door en over kunst in verschillende contexten, vanuit ervaringen met actuele kunstcontexten. De conceptuele - kunstkennis -leerlijn wordt gekenmerkt door *embodied, imaginative cognition* en bestaat uit vier kennisdomeinen: **KUNST(VOCABULAIRE) KENNIS; CONCEPTUELE KENNIS** (kernconcepten en contexten als tijden, plaatsen en functies van kunst); **PROCEDURELE KENNIS (EN ATTITUDES)** en **METACOGNITIEVE KENNIS**.

KUNSTVAARDIGHEDEN	AFFECTIEF	SENSOMOTORISCH	COGNITIEF	CREATIEF	METACOGNITIEF	SOCIAAL
Eenvoudig	Selectieve aandacht	Herkennen Reproduceren	Onthouden Begrijpen	Associëren	Proces beschrijven	Samenwerken
KUNSTKENNIS DOMEINEN Complex	Geïnternaliseerd waardensysteem	Flexibele expertise Creëren	Concepten creëren	Transformeren	Zelfbewustzijn Eigenaarschap	Co-creëren
Kunst(vocabulaire) kennis	Waarde en betekenis(sen) begrijpen van kunstbegrippen	Begrippenkennis (verschillende kunsten) Observeren Ervaren	Begrippen & connotaties Kunsthistorisch redeneren	Vrij associëren Combineren Experimenteren Ontwikkelen	Leren Vormgeven Proces begrijpen	Intrapersoonlijke Interpersoonlijke kennis in relatie tot kunst (processen)
Conceptuele kennis (en kernconcepten)	Inleven Open staan voor.. Kunst waarderen	Differentiëren Attribueren Verbeelden Vormgeven	Conceptualiseren Contextualiseren Kunst interpreteren Abstraheren	Creëren Ambigüiteit Innoveren Transformeren	Doorzetten Onderzoeken Reflecteren	Inleven Helpen Respecteren Inspireren
Procedurele kennis (en attitudes)	Initiëren (ervaringen met kunst) Concentreren Betrokken zijn Expressie	Kunst analyseren Verbeelden Ontwerpen, vormgeven Produceren Durven experimenteren	Differentiëren Kritisch en creatief denken Onderzoekende houding aannemen	Divergent denken <i>Problem finding</i> <i>Problem solving</i> Kritisch selecteren	Evalueren van proces en product Open en flexibele houding aannemen	Communiceren Presenteren Feedback geven en ontvangen Evalueren
Metacognitieve kennis	(Jezelf) Motiveren Inspiratiebronnen kennen/opzoeken Empathie Persoonlijke visie ontwikkelen	Reguleren van kunst analyse vaardigheden Reguleren van eigen vormgevingsvaardigheden Persoonlijke stijl ontwikkelen	Kunstzinnig inzicht Reflecteren op/over eigen werk, kunstwerken en de (kunst)wereld	Initiëren van een creatief proces Reguleren van het eigen creatieve proces Authentiek/innovatief durven zijn	Zelfkennis Kennis van taken Strategie kennis Reguleren van het eigen leerproces Reflecteren op proces en product	Verantwoordelijkheid nemen Betrokken zijn Synergie Co-creëren

Matrix Hybride kunsteducatie - Taxonomie van kunstzinnige leerdoelen: kunstvaardigheden en kunstkennisdomeinen. © M.T.A. van de Kamp, 2013.